

Popély Gyula

Közép-európai sorsszerűségeink

Rendhagyó könyvet vesz kezébe a magyar olvasó. Rudolf Kučera cseh történész nem mindennapi jelentőségű munkája – *Közép-Európa története egy cseh politológus szemével* – most magyarul is megjelent. A szerző természetszerűleg leginkább a cseh nyilvánosságnak szánta e műben kifejtett gondolatait és szentenciáit, azonban – megítélésünk szerint – ezek a gondolatok nagyobb visszhangot fognak kiváltani a magyar glóbuszon, mint amelyet a cseh nyelvű kiadás 1992-ben a cseh térfélen kiváltott. Az említett cseh változat előszavában maga a szerző is leszögezte, hogy a cseh társadalom és politikum gondolatvilága még mindig a 19. századi álláspontok szerint igazodik. Tanulmányát gondolatébresztő felszólításnak szánta – vallja –, mivel az az út, amelyen most az egyes közép-európai társadalmak haladnak, nem a jövőbe vezet, hanem az egyszer már megért rosszat konzerválja.

Őszintén szeretnénk és reméljük, hogy Rudolf Kučera könyvének magyar visszhangja pozitívabb lesz annál, mint amelyet a szerző 1992-ben a cseh térfélen tapasztalt. Ez minden bizonnyal így is lesz, elvégre más a győztes, és más a legyőzött igazsága. Mi, magyarok, akiket a 20. század kataklizmái háromszor is kegyetlenül maguk alá gyűrtek – 1918/19, 1944/45, 1956 –, hőn óhajtuk egy megbékéltebb világ eljövetelét, amely begyógyítaná végre megaláztatásaink és alávetettségünk okozta lelki sebeinket, a győztesekkel pedig megérteti a nemzetek testvériesülésének szükségét. Kučera könyvét nagy értéknek tartjuk. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy minden állításával hiánytalanul egyet is értünk. Főleg könyvének első két fejezetében van néhány olyan megállapítása, amihez mindenképpen szeretnénk hozzáfűzni a magunk különvéleményét is.

A könyv *első fejezetének* címe: *Közép-Európa tragédiájának okozói: a nemzetállamok*. A szerző itt többek között azt fejtegeti, hogy bár a Monarchia ténylegesen az első világháború következményeként szűnt meg – a győztes nagyhatalmak döntése alapján –, de valójában úgymond egy sajátos közép-európai konstelláció következtében semmisült meg. Véleményünk szerint azonban a „nemzetek feletti Monarchia” – a szerző következetesen így nevezi az Osztrák-Magyar Monarchiát – nem „szertefoszlott álom” volt, hanem egy modernizálásra váró, nagy reményű közép-európai államalakulat, amely néhány évtizeden belül a német és az orosz hatalom között egy kiteljesedő Köztes-Európa magvát képezhetette volna a Baltikumtól le egészen az Adriáig, a Fekete tengerig, sőt egészen le az Égei-tengerig és a tengerszorosokig. Éppen ezért kellett elpusztulnia.

A nemzeti eszme tette tönkre a Monarchiát, állítja a szerző. Nem inkább a nemzeti önzés? A látható és tapintható politika irányítói mögött nem valamiféle láthatatlan, világhódító ideológia fogta be saját szekerébe ezt a rombolni képes ösztönt? Valóban az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezés jelentette volna a „nemzetek feletti” Habsburg-birodalom

1 tudomány és társadalom

számára a vég kezdetét? A mi megítélésünk szerint ez éppen fordítva igaz. A kiegyezést mi pozitív lépésként értékeljük a birodalom fennmaradása szempontjából. Ez a történelmi jelentőségű aktus szabaddá tette az alkotmányos fejlődést a dualista berendezkedésű állammá való birodalom mindkét felében. E kiegyezés nélkül a Habsburgok birodalma semmiképpen sem lett volna képes elviselni a szomszédságában már létező, illetve éppen akkoriban szervezkedő nagyhatalmi tényezők politikai nyomását, végzete tehát csakis a gyors szétesés lehetett volna. Nem érthetünk egyet a szerzőnek azon állításával sem, hogy az 1866. évi königgrätzi vereség után úgymond a magyarok gyengítették volna meg a birodalmat, elvégre „a Monarchiát két saját alkotmánnyal és kormányval rendelkező államra osztották”. Tehát mi lettünk volna a bajkeverők, mivel ezeréves államiságunkat és nemzetünket nem hagytuk bedarálni egy „nemzetek fölötti” képződménybe, amely a szerző szerint már amúgy is halálra volt ítélve?

A kiegyezéssel kapcsolatban a szerző többször is utal rá, hogy szerinte a dualisztikus államforma bevezetése ásta alá a Habsburg-birodalom közép-európai pozícióit. Amint jeleztük, mi eltérő álláspontot képviselünk. Nevezetesen azt valljuk, hogy Königgrätz után már csakis a jól-rosszul összehozott osztrák-magyar kiegyezés és a dualizmus volt képes megmenteni a Habsburgok birodalmát.

A *második fejezetben (Masaryk államalapítása)* a szerző a cseh-szláv államalapítás feltételeinek kialakulásával és annak folyamatával foglalkozik, közben azonban elemzi a birodalom egyéb átalakulásának lehetőségeit is. Megítélésünk szerint irreálisan pozitívan értékeli a szabadkőműves trónörökös, a mindent átalakítani kívánó Ferenc Ferdinánd főherceg személyiségét. Kučera szerint éppen a trónörökös lett volna arra hivatva, hogy megtörje a magyar hegemoniát a birodalom magyar felében, és megvalósítsa a mindenkit egyformán és egyenrangúan befogadó abszolút nemzetekfelettséget. A nemzeti érdekeknek tehát háttérbe kellett volna szorulniuk. Ezzel kapcsolatban azonban mindjárt felötlök bennünk a kérdés: Vajon miért kell a közép-európai események és folyamatok alakulását csakis szigorúan az elvont nemzetekfelettség szempontjából szemlélni? Miért lett volna bűn az, ha például a 19. század hatvanas-hetvenes éveiben a németiség egésze egyetlen államban egyesült volna az akkortájt alakuló német birodalomban, amely magában foglalta volna a Monarchia német etnikai területeit is? Az angolok, franciák, oroszok és – horribile dictu – a délszlávok, románok talán nemzetek feletti konstrukciókban gondolkodtak? Persze ugyanez a csehekre is vonatkozik. A 19. század uralkodó eszméi alól senki nem vonhatta ki magát még a 20. században sem. Sőt az állapotok még napjainkban sem változtak meg érdemileg.

A cseh politika, történelem és társadalom által istenített Masarykról a szerző nincs jó véleményrel, és felrója neki több történelmi jelentőségű melléfogását. Beneš-t pedig egyenesen politikai törpének nevezi. Egyetértünk, ám ez a „törpe” rendkívül kártékony volt egész Közép-Európa számára. Sajnos, szelleme még mindig itt kísért tájainkon.

„A nemzetállamok megjelenése Közép-Európában egész sereg tragikus eseményt idézett elő” – szögezi le ismételten könyve tárgyalt fejezetében a szerző. Mi ehhez még szeretnénk hozzáfűzni: ennél sokkalta nagyobb bűn volt, hogy az egyes nemzetállamokat a területek lakosságának megkérdezése – tehát plebiscitum – nélkül alakították olyanokká, amint azok a békeszerződések utáni térképeken megjelentek.

A *harmadik fejezet (Szomszédaink – elsősorban a lengyelek)* elején a szerző újból kijelenti – immár többször –, hogy ő bizony a nemzetek feletti társadalom eszméjét a

nemzeti gondolat fölé helyezi. Úgy látszik, megfeledkezett a nemzeti tudat, erő és akarat szép élményéről, az egyénnek a nemzeti közösségben való feloldódásának élvezetéről, az önfeláldozásig fokozható nemzet- és hazaszeretet eufóriájáról. Magát a nemzetállamot, mint olyat talán nem is kellene annyira elmarasztalni, ha az nem törekszik idegen etnikumú területek elrablására – a szomszédok rovására –, amint azt például a Csehszlovák Köztársaság is megtette 1918-1920-ban. A szomszédos nemzetekhez tartozó milliós nagyságrendű lakosság bekebelezése a nemzetállamba pedig már eleve magában hordozza ezen állam halálos ítéletét. Ebben a fejezetben a szerző behatóan elemzi a „lengyelkérdés” leglényegesebb meghatározóit. Találón állapítja meg, hogy a lengyel politika nem mindig volt képes teljes mélységben tudatosítani, hogy államuk ütközőzóna Oroszország és Németország között. Ez okozta 1939-es tragédiájukat is, ezt azonban – a szerző szerint – részben maguknak köszönhetik. Ezzel tökéletesen egyet lehet érteni.

A *negyedik fejezet* – mint arra a címe (*Adalék a szlovák politika történetéhez*) is utal – történeti adalékokat tartalmaz. E témát tárgyalva a szerző megállapítja: „Az a szlovák politikai felfogás, amely (...) nemzeti főbiákon alapul, semmi máshoz nem vezethet, mint csűrés-csavaráshoz, amely egy darabig sikeres lehet, de végül nem vezet sehova”. Arra is rámutat, hogy a szlovákoknak „rosszul értelmezett »nemzeti« politikájuk vezetett mindig ahhoz, hogy egyszer a csehek, másszor a németek, harmadszor az oroszok védőszárnyai alá húzódtak, miközben elnyomták egyik vagy másik kisebbségüket”.

Hozott-e békét a közép-európai térségben az 1918-1919. évi nagy impériumváltás? Jobbította-e a nemzetek közötti viszonyt, bekövetkezett-e a térség gazdasági, szociális, társadalmi és kulturális felemelkedése, kiteljesedtek-e az emberi és nemzeti szabadságjogok? Meggyőződésünk, hogy csakis e kérdésekre adott objektív válaszok tükrében volna szabad értékelnünk a nagy összeomlástól – 1918-1919-től – napjainkig eltelt időt. A tárgyalt fejezetben a szerző is érinti ezeket a kérdéseket. Kifejti, hogy a Monarchia romjain létrehozott új nemzetállamok – itt minden kétséget kizáróan utódállamra (Csehszlovákiára, Romániára, Jugoszláviára) gondol – „ideiglenesen megvalósítottak számos nemzeti törekvést, meghozták némely nemzetnek a nemzeti szabadságot, másoktól viszont elvették azt, s ami a legfontosabb, nem biztosították tartósan a politikai szabadságot, s a békét nem hozták meg Közép-Európában (...)”.

Az *ötödik fejezet* (*A magyar (hungarus) demokrácia alapjai*) fölöttébb érdekes téma, nemcsak a történészek, hanem korunk ideológusai és politikusai számára is. A szerző mindjárt az elején leszögezi: „A közép-európai népek közül a lengyeleket kivéve senki nem szereti úgy a szabadságot és függetlenséget, mint a magyarok (...)” Meglepően jó véleménnyel van például a 17. századi magyar nemességről, az ún. „natio Hungarica”-ról. Ez a „natio” soha nem volt annyira megosztott, hogy ne törődött volna az ország jogaival, alkotmányával és persze saját kiváltságaival. Tényszerűen konstatálja, hogy a magyar nemesség soha nem vált udvari nemességgé. Az eddig elmondottakkal egyetértünk, a szerzőnek azzal a megállapításával azonban már vitába szállunk, miszerint az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezéssel a magyarok úgymond megalapozták hazájuk törvényszerűen bekövetkező felbomlását. Szerintünk nem a kiegyezéssel volt a baj, hanem azzal, hogy a vesztes háború után a győztes nagyhatalmak a magyarságot koncnak vetették a reája már évtizedek óta acsarkodó kis ragadozók, a csehek, a románok és a szerbek elé.

A *hatodik fejezet* címe *A csehek és szlovákok „házassága”*. A szerző szóhasználata szerint Szlovákiát 1918-1919 után egyszerűen hozzácsatolták a cseh országrészekhez. He-

1 tudomány és társadalom

lyesnek tartjuk ezt a megállapítást, mivel szerintünk is az első csehszlovák állam megalakulása egyáltalán nem valamilyen belső politikai és szellemi fejlődési folyamat eredménye volt. De akkor valójában mi? Rudolf Kučera frappánsan megadja a választ. Az államalakulás szerint „az első világháború végén kialakult nemzetközi erőviszonyoknak, illetve a csehek és szlovákok külföldi tevékenységének következménye volt”. Jól tudjuk, hogy Csehszlovákia nemcsak születésekor volt a győztes nagyhatalmak kedvence, hanem a két világháború közötti évtizedekben is. A köztársaság Közép-Európa érinthetetlen „szent tehene” volt, a legszebb rózsza Versailles kertjében. Élvezvén a franciák és az angolok támogatását – 1935-től a Szovjetunióét is – megingathatatlan tényezőként fölényeskedhetett szomszédaival. Nagy szövetségesei eljátszották vele a csendőr szerepét a közép-európai térségben, míg végül 1938 őszén rádöbentették, hogy nincs reá többé szükség.

A könyv *hetedik fejezetét (A Csehszlovák Köztársaság megalakításának igazi célja)* a magunk részéről a könyv legérdekesebb fejezetének tartjuk, éppen ezért sajnáljuk, hogy több tárgyi tévedés is felfedezhető benne. Néhányra mindjárt fel is hívjuk a figyelmet.

1. A „Tótország – Slovenská krajina önkormányzatáról” szóló 1919. XXX. számú néptörvényt nem a tanácskormány tette közzé, hanem a Berinkei-kormány 1919. március 12-én. 2. Az antanthatalmak – ellentétben a szerző állításával – nem szólították fel az utódállamokat a Magyar Tanácsköztársaság elleni katonai beavatkozásra. 3. Olaszország nem fogta pártját a magyar tanácskormánynak – amint azt a szerző állítja –, nem szállított fegyvert, és nem képezte ki a magyar Vörös Hadsereget. Ez abszurditás. 4. A magyar Vörös Hadsereget „1919 őszén” nem úzte ki senki Szlovákiából, mivel az már 1919. június végén visszavonult a békekonferencia által megállapított ideiglenes csehszlovák-magyar országhatárra. Augusztus 1-jén maga a tanácsrendszer is összeomlott. 5. „Szlovákiának” a cseh országrészekhez való csatlósását nem az 1919. szeptember 10-i saint-germain-i szerződés mondta ki végérvényesen, hanem az 1920. június 4-én aláírt trianoni szerződés.

A szerző ebben a fejezetben néhány nagyon fontos észrevételt tesz az 1918-1919-ben kétségkívül markánsan megnyilvánuló, kíméletlen cseh nacionalizmussal kapcsolatban. Konkrét példák révén szemlélteti többek között azt a cseh törekvést és politika-filozófiai álláspontot, miszerint úgymond az emberiség evidens érdeke, hogy a németység ne érvényesíthesse önrendelkezési jogát és politikai akaratát. Idézi például Masaryk odaadó hívének, Ladislav Stěhulának több elképzelését is ezzel kapcsolatban, amelyek azonban korántsem csupán a nevezettre voltak jellemzőek, hanem a cseh politikai elit jelentős hányadára is. A csehek például nagyon szívesen saját „csehszlovák” államukba annekálták volna a Duna egész északi partvidékét az ausztriai Kremstől egészen Vácig. Ezáltal a Felső- és Alsó-Ausztria északi területei is cseh fennhatóság alá kerültek volna, nemkülönben Magyarország jelentős része – beleértve a Mátrát, a salgótarjáni szénmedencét, a Bükköt és Miskolcot –, egészen a Tiszáig. Rudolf Kučera találón konstatálja: „A németek és a zsidók elleni gyűlölet, a magyarok teljes kitörlésének terve a világból stb. – ez is benne volt 1918. október 28-a légkörében, s erről nem kellene megfeledkeznünk.” Mi tagadás, ritka őszinte szavak egy cseh történész részéről. Számunkra különösen felháborító és irritáló – a szerző ezt sem hallgatja el –, hogy egyes cseh politikusok fejében már akkor megszületett a konkrét elképzelés és terv a magyarság teljes elszlávosítására.

A *nyolcadik fejezetben (Szomszédaink – elsősorban a magyarok)* főleg mirőlunk, magya-

rokról van szó, méghozzá teljesen elfogulatlan szemlélettel. Rendkívül szimpatikus egy cseh történésztől azt olvasni, hogy Trianonban úgymond értelmetlen cselekedet volt szétzúzni a magyar államot, és megfosztani az országot területe 70 százalékától. E történelmi baklövést végrehajtó politikusok között a szerző Masaryk és Beneš nevét is kiemelt helyen említi. „Az akkori áldatlan döntések következtében ma a magyarok alkotják Közép-Európában a legjelentősebb kisebbséget, amelynek állapotával és helyzetével nézetem szerint nemzetközi intézményeknek kellene foglalkozniuk.” – írja a szerző. Magyarország határait igazságtalanoknak tartja, és ezzel mi is egyetértünk. Akik ezeket a határokat megrajzolták, azok egyszerűen „politikai dilettánsok voltak” – állítja. Ez így igaz.

A mű eredeti cseh nyelvű változata még a csehszlovák állam fennállása alatt íródott és látott napvilágot. Érhető tehát, hogy a szerző nem „szlovák”, hanem „csehszlovák” szempontból elemzi a magyarkérdést. „Egyik első helyre sorolt feladatunk – írja –, hogy változtassunk a csehszlovákiai magyarokhoz fűződő viszonyunkon. A szlovákiai magyar kisebbséget mi magunk teremtettük saját elhatározásunkból, mert stratégiai és egyéb okokból magyar területeket foglaltunk el. Ha lehetünk is némi megértéssel az iránt az érv iránt, hogy a csehszlovák állam tisztán az etnikai határai közt gazdaságilag prosperáló és önálló országgént nem létezne, mégis az a meggyőződésem, hogy a Dunáig való előnyomulásunkat elsősorban politikai és stratégiai célok motiválták (akárcsak Kassa és Kárpátalja megszállását).” Ehhez a gondolatmenethez szorosan kapcsolódnak a következő sorok: „Továbbá meg kell változnia Magyarországhoz fűződő viszonyunknak. A magyar nemzet politikai érettsége, amely bonyolult és viharos történelme során alakult ki, amikor e nemzet léte vagy nemléte volt sokszor a tét, csak azért látszik nekünk olyan titokzatosnak, mert ezt a történelmet nem ismerjük. Mit lehet ehhez hozzátenni? Csak egy felhívást: tanulmányozzuk a magyarokat, tanuljunk tőlük, ők lesznek egyik legfontosabb partnerünk a jövődő Közép-Európában.” Nos, az 1992-től eltelt több mint másfél évtized azt bizonyítja, hogy a cseh – de még inkább a szlovák – álláspont a magyarsággal szemben mit sem változott.

A kilencedik fejezetben (*A demokrácia döntő mércéje: a kisebbségek*) a szerző a két világháború közötti csehszlovák állam kisebbségpolitikáját vizsgálja, s ezt tekinti a demokrácia mércéjének. Az államnemzet és a kisebbségek között nem jött létre semmilyen méltányos kiegyezés az első Csehszlovákiában, konstatálja. Mi a magunk részéről szeretnénk ehhez még hozzátenni: ilyesmi nem is jöhetett létre. Egyrészt – ahogy ezt Kučera is leszögezi – „a mi új államunk nem volt demokratikus”, legalábbis nemzetiségpolitikai vonatkozásban semmiképpen nem. Másrészt az ezeréves hazájától erőszakkal elszakított milliós nagyságrendű magyarságtól mi módon lehetett volna elvárni, hogy egy megszégyenítő módon levezényelt, csakis a nagyhatalmi szövetségesek erejére támaszkodva megalkotott rablóbéke után lojálisan kebelére fog borulni rabtartóinak? Csehszlovákia létrejötte és húszéves fennállása a Monarchia romjain tehát a térség és a korszak egyik legnagyobb paradoxona volt. A szerző ebben a vonatkozásban találóan idézi Jan Patočkának egyik megállapítását, miszerint Masaryk olyan államot alkotott, amely meg volt terhelve az egykori Monarchia minden gondjával-bajával, annak hatalma nélkül. Nem hallgatja el azt a szomorú és tragikus tény sem, hogy a németeket és a magyarokat úgymond „fegyverrel kényszerítették” a csehszlovák államba.

A szerző – mint azt már dokumentáltuk – helyenként meghökkentő, cseh történész részéről nem várt megállapításokat tesz, miközben szinte fantasztikus világgépet vizionál

1 tudomány és társadalom

a térség egymással civakodó nemzetei számára. „Ezért azt gondolom – fejtegeti Kučera –, hogy ha le tudjuk győzni az eddigi cseh nacionalizmust, azt a formáját is beleszámítva, amelyet a Csehszlovák Köztársaság megalakulásával nyert el, akkor kezdetünk gondolkodni egy új alternatíváról. Nézetem szerint Közép-Európa számára az egyetlen lehetséges jövő a „nemzetek feletti állam” valamiféle új változata. Ezt leginkább olyan közép-európai nézőpontú nemzeti kezdeményezések nyomán lehetne létrehozni, amelyeknek szándéka a szóban forgó különleges kulturális és földrajzi terület újraegyesítése egy demokratikusan létrejövő föderációban. Abban, hogy Közép-Európa ilyen különleges terület, láthatólag senki sem kételkedik.” Gyönyörű gondolatok, amelyekkel mi, kisemmizettek, birtokon kívüliek egyet is értünk. Vannak azonban birtokon belüliek is – gondolok itt mindenekelőtt a cseh, a szlovák, a román, az ukrán és a szerb nemzeti politikai elitekre –, akiken mégiscsak sokkalta több múlik, mint mirajtunk, meggyöngített és a pusztulás szélére sodort magyarokon.

A könyv utolsó, *tizedik fejezete (Csehek és németek – hogyan tovább?)* a cseh-német viszony kilátásait elemzi. A szerző, érthető okokból, kiemelten fontosnak tartja e kérdéskör tisztázását, múltban, jelenben és jövőben egyaránt, noha – ahogy írja – „nem élünk a németekkel együtt egy országban”. Meglepő objektivitással tárgyalja a cseh- és morvaországi németek 1918 őszén megnyilvánuló nemzeti törekvéseit, nevezetesen azon igyekezetüket, hogy akaratuk ellenére ne kebeleztesse be az alakuló csehszlovák államba. Majd azt is tényyszerűen leszögezi, hogy bizony a németeket a Csehszlovák Köztársaságban folyamatosan diszkriminálták. „Ez okból sem mondhatjuk, hogy az első köztársaság valóban demokratikus ország volt, s hogy a nemzetiségi problémák megoldása magasabb színvonalon állt, mint az osztrák monarchiában” – ismeri el a szerző.

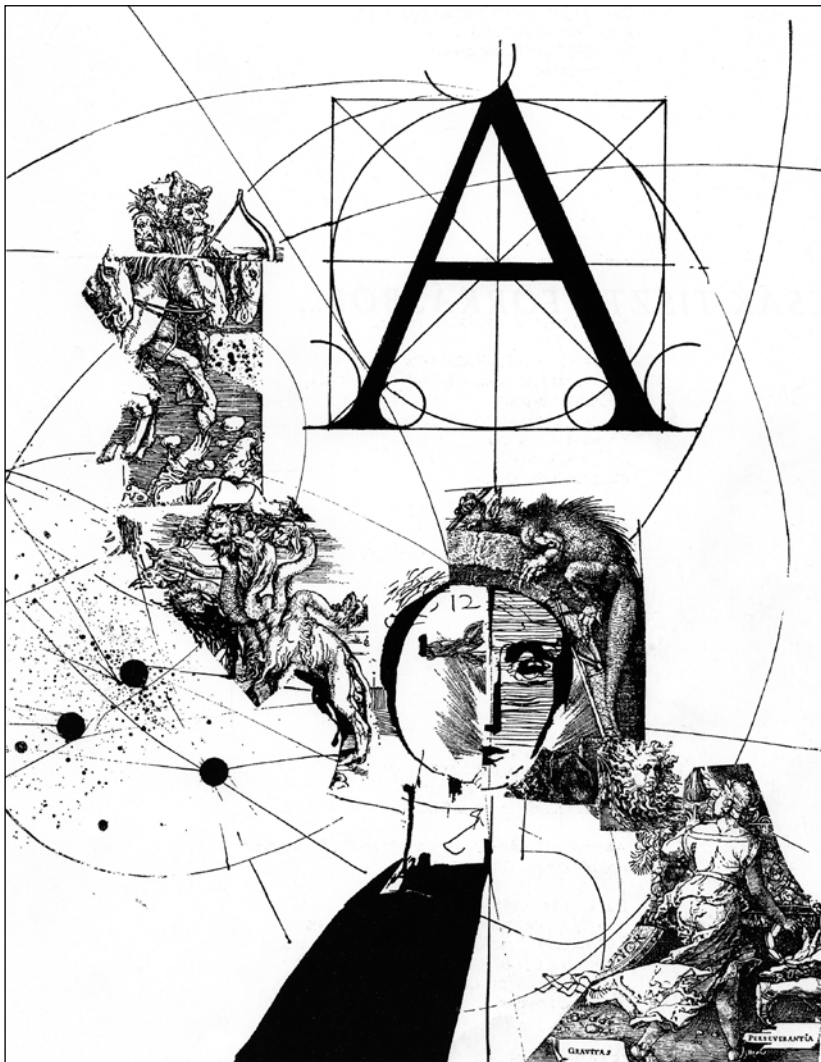
A könyvben kifejtett érvrendszer konklúziója – Kučera szerint – az kellene legyen, hogy térségünkben ejteni kellene a nemzetállam eszméjét, és valamilyen közös közép-európai identitást kellene magunkra öltönnünk. „E nélkül állandóan egy zárt körben fogunk mozogni” – szögezi le a könyvének utolsó mondatával. Mi, nemzetüinktől elszakított magyarok nagyon sok vonatkozásban egyetértünk Rudolf Kučera okfejtésével. Számunkra különösképpen örömdetes, hogy éppen egy birtokon belül lévő nemzet történésze jutott ezekre a gondolatokra. Mindazonáltal annak is tudatában vagyunk, hogy Kučera társtalanul és visszhangtalanul kiáltja a pusztába a megtalált igazságot. Nincs tudomásunk róla, hogy eszmei követője lenne a cseh, a szlovák vagy éppen a román, szerb, horvát és ukrán történészek között. De ezen túlmenően is: a történészek nem a történészek eszmevilága szerint alakulnak, ők csak ok-okozati összefüggéseiben vizsgálják a már megtörtént vagy éppen történő folyamatokat. Természetesen a múlt ismeretében – levonva annak minden negatív és pozitív tanulságát – a józan történész mindig kifinomultabban képes kitapintani a társadalom szívdobbanásait, mint csupán a jelen pillanat nyújtotta lehetőségek minél hatékonyabb kihasználására törekvő politikus.

Nem tudunk szabadulni a gondolatától, hogy Rudolf Kučera cseh kollégánk személyében a győztes lelkiismerete szólalt meg, beismervé és vállalva a csehek – és általában a mindenkori cseh, román és szerb győztesek – felelősségét Közép-Európa tönkretételéért. A kölcsönös nemzeti gyűlölködést szeretné tompítani megfontolt eszmeifuttatásaival. Mi, örök vesztesek köszönettel fogadjuk ezt a gesztust, mivel ez lelkiünkben megértésre lel. A magyar nemzet azonban széttúzva, megalázva és bűnös nemzeté nyilvánítva legfeljebb csak jámbor óhajaival tudja támogatni az ismertett eszmék fáradhatatlan lovagját. Saj-

nos tájainkon még napjainkban sincs kilátás arra, hogy az egykori kegyetlen győztesek legalább erkölcsi elégtételt szolgáltatassanak a kismimizett legyőzötteknek. És ami még elszomorítóbb: nincs is rá remény, hogy ezt megtegyék.

(Rudolf Kučera: Közép-Európa története egy cseh politológus szemével [Korma Bt., Budapest, 2008] című, nemcsak történészek számára újszerű és érdekes könyvére a Popély Gyula által írt Utószó közlésével hívjuk fel olvasóink figyelmét.)

Ars Poetica, 1969, collage